

Ed. **443. Frumvarp til laga** [209. mál]

um viðauka við lög nr. 80 15. ágúst 1966, um kísilgúrverksmiðju við Mývatn.

(Lagt fyrir Alþingi á 89. löggjafarþingi, 1968—69.)

1. gr.

Ríkisstjórninni er heimilt að leggja fram allt að 150 milljónir króna af fé ríkissjóðs sem hlutafé í Kísiliðjunni h.f. við Mývatn til viðbótar því framlagi, sem heimilað var með ákvæðum 1. tölul. 1. mgr. 1. gr. laga nr. 80 15. ágúst 1966, um kísilgúrverksmiðju við Mývatn. Er ríkisstjórninni jafnframt heimilt að taka lán í þessu skyni.

Ákvæði 5. mgr. 4. gr. nefndra laga gilda ekki um þau hlutabréf í Kísiliðjunni h.f.,

sem ríkissjóður kann að verða skráður fyrir við aukningu hlutafjár umfram upphaflegt stofnfé félagsins.

2. gr.

Lög þessi öðlast þegar gildi.

Athugasemdir við lagafrumvarp þetta.

Stjórn Kísiliðjunnar h.f. við Mývatn hefur að undanfögnu haft það til athugunar, hvort fært yrði á næstunni að ráðast í stækkun kísilgúrverksmiðju félagsins, en verksmiðja þessi hóf rekstur á s. l. vori. Hefur sú athugun leitt í ljós, að hagkvæmt muni að auka afkastagetu verksmiðjunnar í einu lagi, sem svarar 12 þús. lestum á ári, þannig að heildarafköstin verði rúmlega tvöföld á við það, sem nú er. Telur stjórnin æskilegt, að þetta verði gert, svo fljótt sem ástæður leyfa. Ríkisstjórnin hefur fallið á þessa tillögu fyrir sitt leyti og lagt drög að því ásamt Johns-Manville Corporation í New York, öðrum aðalhluthafa félagsins, að stækkunin verði framkvæmd á þessu og næsta ári. Er frumvarpi þessu ætlað að afla nauðsynlegra heimilda til þeirrar fjáröflunar, sem við þarf vegna stækkunarinnar og annarra aðstæðna félagsins. Áður en gerð er nánari grein fyrir ákvæðum frumvarpsins, þykir rétt að gefa stutt yfirlit um starfsemi félagsins til þessa.

Kísiliðjan h.f. var stofnuð hinn 13. ágúst 1966, sem kunnugt er, en þann dag voru undirritaðir samningar ríkisstjórnarinnar og Johns-Manville Corporation í New York um byggingu og rekstur kísilgúrverksmiðju við Mývatn. Voru samningar þessir gerðir samkvæmt þeim heimildum, sem Alþingi hafði veitt með lögum nr. 22 21. maí 1964 og lögum nr. 60 13. maí 1966, er síðar voru felld saman og endurútfingin sem lög nr. 80 15. ágúst 1966. Stofnhlutafé félagsins var 78 milljónir króna. Varð hlutur ríkissjóðs af því 51 af hundraði eða kr. 39 800 000. Sveitarfélög á Norðurlandi, sem boðin var þátttaka í félaginu með allt að 10 af hundraði, lögðu fram samtals kr. 980 000 eða sem næst 1.3 af hundraði. Hlutur Johns-Manville Corporation varð þannig kr. 37 220 000 eða 47.7 af hundraði. Í aðalstjórn félagsins voru skipaðir af hálfu ríkisins þeir Magnús Jónsson, fjármálaráðherra, formaður, Karl Kristjánsson, fyrrv. alþm., og Pétur Pétursson, forstjóri, en af hálfu Johns-Manville Corporation þeir Roger Hackney og W. E. Lehmann frá New York. Hefur stjórnin setið óbreytt síðan.

Kísiliðjan h.f. tók í upphafi við byggingarframkvæmdum við kísilgúrverksmiðjuna, sem hafnar höfðu verið á vegum bráðabirgðafélags þess, er ríkisstjórnin stofnaði í Reykjavík á árinu 1964 til undirbúnings málinu. Var að þeim unnið undir stjórn Péturs Péturssonar, forstjóra, er skipaður var framkvæmdastjóri hins nýja félags, meðan á þeim stæði. Voru framkvæmdirnar jafnframt undir eftirliti verkfræðifirmans Kaiser í Kanada, sem hannað hafði verksmiðjuna, og verkfræðings frá Almenna byggingarfélaginu h.f., auk þess sem sérfræðingar Johns-Manville Corporation áttu hlut að máli. Miðaði byggingunni vel, og tókst að ljúka henni að öllu verulegu í lok október 1967, aðeins mánuði eftir þann tíma, sem upphaflega var áætlaður til verksins. Byggingin stóðst og sú kostnaðaráællun, sem undirbúningsfélagið hafði látið gera, og var unnt að nota fé það, sem ætlað var fyrir ófyrirséðum kostnaði, til byggingar íbúðarhúsa fyrir starfsfólk o. fl. Alls nam byggingar- og undirbúningskostnaður félagsins í árslok 1967 um 210 milljónum króna, eða um 4.4 milljónum Bandaríkjadollara miðað við það gengi, sem var á byggingartímanum.

Framleiðslumannvirkjum kísilgúrverksmiðjunnar má í aðalatriðum skipta í tvo hluta, þ. e. votvinnslukerfi og þurrvinnslukerfi. Í fyrri hlutanum eru þau mannvirki, sem lúta að dælingu efnisins, þurrkun þess og meðferð fyrir brennslu, en í hinum síðari fer fram glæðing efnisins, sigtun og pökkun. Var hönnun verksmiðjunnar við það miðuð, að þurrvinnslukerfið yrði í upphafi byggt fyrir 24 þús. lesta ársafköst, en votvinnslukerfið fyrir 12 þús. lesta ársafköst. Síðan yrði votvinnslukerfið stækkað smám saman á nokkrum árum, eftir því sem markaðsaðstæður

mundu leyfa. Hinn 27. október 1967 töldu verkfræðingar þennan fyrsta áfanga byggingarinnar hafa náð því marki, að verksmiðjan væri hæf til tilraunavinnslu, og hófst sú vinnsla í byrjun nóvembermánaðar 1967. Jafnframt tóku nýir aðilar við framkvæmdastjórn félagsins. Var Vésteinn Guðmundsson, verkfræðingur, skipaður framkvæmdastjóri félagsins og verksmiðjustjóri, en Einar Tjörvi Eliasson, verkfræðingur, skipaður verkfræðilegur ráðunautur og yfirmaður gæðaeftirlits við framleiðsluna. Höfðu þeir Vésteinn og Einar notið þjálfunar um nokkurt skeið í verksmiðju Johns-Manville Corporation í Lompoc í Kaliforníu. Einnig var Birgir Guðmundsson, tæknifræðingur, ráðinn sem yfirverkstjóri við framleiðsluna. Hið fasta rekstrarstarfslið verksmiðjunnar var og ráðið um þessar mundir, og voru það allt Íslendingar.

Tilraunavinnsla í verksmiðjunni stóð yfir næstu mánuði, og fór hún fram undir handleiðslu sérfræðinga frá Johns-Manville Corporation, sem hingað voru sendir í því skyni samkvæmt tækniástoðarsamningi Kísiliðjunnar h.f. við þann aðila. Ýmsir erfiðleikar komu í ljós, sem vonlegt var, þar sem það hefur ekki áður gerzt, að kísilgúr væri unninn upp úr vatni. Fljótlega tókst þó að vinna það efni, sem til var ætlað, þ. e. síunarefni í fyrsta gæðaflokki. Í síðari hluta aprilmánaðar 1968 var svo komið, að unnt var að hefja venjulega framleiðslu í verksmiðjunni, og voru fyrstu vörusendingar hennar til útlanda afgreiddar frá Húsavík í maímánuði það ár, til kaupenda í Bretlandi og Þýskalandi. Gaf varan þá þegar góða raun við þá notkun, sem henni var ætluð, og hefur það haldizt undantekningarlaust til þessa.

Verksmiðjan hefur síðan starfað óslitið að framleiðslu á síunargúr fyrir Evrópu-markað, og hefur hann allur selzt jafnharðan. Á árinu 1968 voru framleiddar til sölu um 2500 lestir. Er það minna magn en vonir stóðu til, enda var við ýmsa byrjunarörðugleika að etja. M. a. spillti það um tíma nýtingu í framleiðslunni, að fyrri hráefnisþró verksmiðjunnar reyndist ekki nægilega vatnsheld. Tafir urðu vegna bilana, og nokkur seinkun varð á því, að tilætlað magn af jarðgufu fengist til þurrkunar efnisins. Tilraunavinnslan tók og lengri tíma en við var búizt, en veitti á hinn bóginn dýrmæta reynslu fyrir þá sök, að hún var framkvæmd við erfiðustu ytri aðstæður.

Félagið hefur nú unnið fullan bug á örðugleikum af þessu tagi, og hefur verksmiðjan starfað með eðlilegum hætti undanfarna mánuði. Tilraunavinnslan hefur leitt í ljós, að þurrvinnslukerfi verksmiðjunnar muni geta skilað tilætluðum afköstum án teljandi breytinga. Um votvinnslukerfið þykir það hins vegar sýnt, að afkastageta þess muni reynast minni en aðilar höfðu ætlað til. Má rekja það til þurrkara verksmiðjunnar, sem eru ekki eins öflugir og við var búizt, og einnig hafa að jafnaði orðið í þeim nokkur efnistöp við útgufun. Virðist hönnun þurrkaranna ekki hafa verið í samræmi við þær forsendur, sem áætlanir aðilanna voru byggðar á. Í því sambandi ber að hafa það í huga, sem fyrr var nefnt, að votvinnsla á kísilgúr hefur hvergi farið fram áður, og var því ekki við beina reynslu að styðjast við gerð þessara tækja. Verksmiðjan er nú rekin með afköstum, sem svara til um 8 þús. lesta ársframleiðslu, og er það sú afkastageta, sem þurrkararnir virðast geta náð án breytinga. Á þessu vori mun verða komið fyrir útbúnaði við þurrkarana, sem hindra á efnistöp úr þeim. Má þá ætla, að afkastageta þeirra aukist í um 10 þús. lestir á ári. Það er stækkun úr þessu marki, sem nú er fyrirhuguð, og mun hún leysa af hólmi frekari aðgerðir til endurbóta á fyrsta áfanga verksmiðjunnar.

Hin fyrirhugaða stækkun felst fyrst og fremst í aukningu á votvinnslukerfi verksmiðjunnar, sem ráða má af framansögðu. Verður lögð ný hráefnisleiðsla frá Mývatni við hlið þeirrar, sem fyrir er, og afl dælustöðvar aukið. Byggðar verða tvær nýjar hráefnisþrær við verksmiðjuna og ný skilvinda, er verður mun stærri en hin fyrri. Bætt verður við a. m. k. tveim nýjum þurrkurum, er verða öflugri og sterkbyggðari en þeir tveir, sem fyrir eru. Auk þessa fer fram stækkun á vörugeymslum verksmiðjunnar á Húsavík og við Mývatn. Áætlað er, að hinn beini kostnaður af þessari framkvæmd muni nema allt að 2,3 milljónum Bandaríkjadollara eða rúmlega 200 milljónum króna eftir núverandi gengi. Af því er beinn kostnaður við efni og

vinnu (þ. e. annað en flutningsgjöld, verkfræðikostnaður, ófyrirséð og tollar) talinn allt að 1785 þús. dollurum. Þar af yrði sem næst $\frac{1}{3}$ hluti innlendur kostnaður. Johns-Manville Corporation mun sjá um hönnun á mannvirkjunum og verkfræðilegt eftirlit með byggingu þeirra gegn greiðslu á útlögðum kostnaði.

Það er samdóma álit fulltrúa ríkisstjórnarinnar og Johns-Manville Corporation í stjórn Kísiliðjunnar h.f., að ofangreind framkvæmd sé bæði æskileg og aðkallandi. Er sú skoðun fyrst og fremst á því byggð, að framleiðsluvara verksmiðjunnar hefur gefið mjög góða raun og fyllilega staðizt samjöfnuð við þau síunarefni, sem fyrir voru á markaðnum. Telur stjórnin, að öruggur markaður muni verða á komandi árum fyrir hina auknu framleiðslu, sem af stækkuninni mundi leiða, eftir því sem unnt er að fullyrða um þau efni. Má gera ráð fyrir því, að unnt verði að selja jafnóðum þær 8—10 þús. lestir, sem áætlað er að framleiða á þessu ári, en á árinu 1970 ætti salan að geta farið fram úr því marki, sem verksmiðjan annar nú. Jafnframt er á það að líta, að verksmiðjan mun ekki bera arð umfram afskriftir, meðan hún er starfrækt með núverandi afkastagetu. Hins vegar er þess að vænta, að hún muni geta skilað nokkrum arði þegar á árinu 1973, ef stækkunin fer fram, og geta starfað með vaxandi arðsemi eftir þann tíma.

Í samningum ríkisstjórnarinnar og Johns-Manville Corporation frá 1966 var svo fyrir mælt, að aðilar skyldu sjálfir leggja fram eða ábyrgjast útvegum á því fjármagni, sem þurfa mundi til stækkunar verksmiðjunnar að 24 þús. lesta ársafköstum, en framangreind stækkun er innan þeirra marka. Aðilarnir telja heppilegast, að fyrri kosturinn verði tekinn að þessu sinni, þannig að fé til stækkunarinnar verði lagt fram í formi aukins hlutfjár. Er frumvarpið við þetta miðað. Með þessu má ætla, að fjárhagur félagsins yrði tryggður til frambúðar, þannig að aðilarnir þurfi ekki að hlaupa þar frekar undir bagga. Þess ber og að geta, að arðgreiðslur félagsins til hluthafa eru ekki frádráttarbærar við ákvörðun skattskyldra tekna, gagnstætt því, sem nú er um önnur íslensk hlutafélög. Má því ætla, að skattgreiðslur félagsins héraendis verði hærri að öðru jöfnu, ef þessi leið er farin, þar sem vextir af lánum til stækkunarinnar yrðu að sjálfsögðu frádráttarbærir.

Í samþykktum Kísiliðjunnar h.f. er svo fyrir mælt, að hluthafar skuli eiga forkaupsrétt að aukningarhlutum í félaginu í hlutfalli við hlutfjáreign sína. Mundi hlutfjárukning vegna stækkunarframkvæmdanna verða boðin út í samræmi við þetta ákvæði, þannig að hver aðili haldi sínu að öllu forfallalaus. Ekki virðist unnt að skylda félagið til þess að bjóða sveitarfélögum á Norðurlandi frekari þátttöku í hlutfjárukningunni en eignarhlutur þeirra segir nú til um, og er síðari málsgr. 1. gr. frumvarpsins ætlað að taka af tvímæli í því efni. Aukin þátttaka mun þó væntanlega standa sveitarfélögunum til boða, ef áhugi er fyrir hendi.

Í ákvæðum 1. málsgr. 1. gr. frumvarpsins er tekið tillit til þess, auk stækkunarframkvæmdanna, að gera þarf endanlegar ráðstafanir til að mæta útgjöldum félagsins umfram tekjur á þessu og liðnu ári. Upphafleg fjáröflun til verksmiðjunnar var miðuð við byggingarkostnaðinn einan, þannig að síðar yrðu gerðar ráðstafanir til að afla fjár til að standa straum af tilraunarekstri félagsins og þeim rekstrarhalla, sem sjá mátti fyrir fyrstu árin. Samningar ríkisstjórnarinnar og Johns-Manville Corporation mæltu svo fyrir, að fjárþörf þessi yrði leyst á sama hátt og fjárþörfin vegna stækkunarinnar. Í samræmi við það hafa aðilarnir útvegað félaginu nokkurt lánsfé með eigin ábyrgð, en það fé, sem umfram hefur þurft, hafa þeir sjálfir lagt fram til bráðabirgða. Telja þeir rétt að ganga nú svo frá málum, að bráðabirgðaframlögum þessum verði breytt í hlutafé jafnhliða því, sem hlutafé félagsins verður aukið vegna stækkunarinnar.

Þau útgjöld félagsins, sem aðilarnir hyggjast mæta með þessum hætti, eru sumpart til komin vegna rekstrarhalla félagsins á árinu 1968, en sumpart vegna afborgana og vaxta af stofnlánum þess á árunum 1968 og 1969, svo og viðbótarframkvæmda við verksmiðjuna á sama tíma. Má vænta þess, að hluti ríkissjóðs í hlutfjárframlögum til þessara þarfa verði allt að 36 milljónum króna.

Samkvæmt bráðabirgðareikningi endurskoðenda var afkoma Kísiliðjunnar h.f. þannig um s. l. áramót, að bókfært verðmæti fasteigna og véla, ásamt undirbúningskostnaði, nam samtals 288.6 millj. kr. Lán til langs tíma námu 182.9 millj. kr., en lán til skamms tíma, önnur en framlög aðilanna, 25.8 millj. kr. Hinn reikningslegi halli ársins 1968 nam alls 33.6. millj. kr., en af þeirri fjárhæð teljast 10 millj. kr. til afskrifta og 9.7 millj. kr. til gengistaps, auk þess sem um var að ræða ýmsa aðra gjaldaliði, sem ekki komu til greiðslu á árinu. Greiðsluhalli á rekstri félagsins varð því mun lægri en þessi niðurstaða gefur til kynna. Hefði hann orðið hverfandi, ef framleiðsla ársins hefði náð áætluðu magni. Ef svo heldur fram, sem nú horfir, um árið 1969, munu sölutekjur félagsins standa undir öllum rekstursútgjöldum þess á árinu, og mun félagið ekki þurfa á aðstoð að halda til annars en afborgunar af stofnlánum að nokkrum hluta. Aðgerðir þær, sem frumvarp þetta gerir ráð fyrir, munu að sjálf-sögðu stórbæta fjárhagsaðstöðu félagsins. Er það eindregin skoðun aðalhluthafanna, að framlögum þeirra í þá átt megi teljast vel varið.